

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT IQTISODIYOT VA PEDAGOGIKA INSTITUTI

**“Zahiriddin Muhammad Bobur ilmiy-ijodiy merosining
jahon adabiyoti, ilm-fani va davlatchiligi tarixida
tutgan o‘rni”**

mavzusida onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

**Международная научно-практическая онлайн
конференция на тему**

**“Научно-творческое наследие Захириддина Мухаммеда
Бабура и его роль в мировой литературе, науке и
истории государственности”**

**The online international scientific and practical
conference on the theme:**

**“The role of Babur’s creative heritage in world literature
and his statehood development in history”**

CHIRCHIQ-2023

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT IQTISODIYOT VA PEDAGOGIKA INSTITUTI

*«Zahiriddin Muhammad Bobur ilmiy-ijodiy merosining jahon
adabiyoti, ilm-fani va davlatchiligi tarixida tutgan o‘rni»
mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman*

*Международная научно-практическая онлайн
конференция на тему
«Научно-творческое наследие Захириддина Мухаммеда
Бабура и его роль в мировой литературе, науке и истории
государственности»*

*The online international scientific and practical
conference on the theme:
«The role of Babur’s creative heritage in world literature and his
statehood development in history»*

CHIRCHIQ – 2023

BOSH MUHARRIR

Shakarboy Janikulov

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti rektori, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MAS'UL MUHARRIR

Samariddin Qorayev

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti O'quv-uslubiyat departamenti boshlig'i, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIRIYAT A'ZOLARI

Bahrom Izbasarov

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti O'quv va tarbiyaviy ishlar bo'yicha prorektori, qishloq xo'jaligi fanlari doktori

Iso Dusbayev

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori, qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori

Saodat Gayupova

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat bo'limi boshlig'i

Otabek Yo'ldoshev

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Tillar va maktabgacha ta'lim yo'nalishi rahbari, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Jummagul Abduraxmanova

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar yo'nalishi rahbari, tarix fanlari nomzodi

Ikrom Qodirov

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Pedagogika fanlari yo'nalishi rahbari

Kurbanali Ruziyev

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Iqtisodiyot va axborot texnologiyalari yo'nalishi rahbari

Maftuna Qurbonova

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Pedagogika fanlari yo'nalishi dotsenti v.b., pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Anora Temirova

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Tillar va maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi

Rahimberdi Ayatov

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Tillar va maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi

Saida Mumindjanova

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Tillar va maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi

Muxarram Mamatova

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti O'quv-uslubiyat departamenti uslubchisi

Sherzod Usmonov

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti O'quv-uslubiyat departamenti uslubchisi

MUSAHHIH

Akmal Abdullayev

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti Tillar va maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi

TO'PLAMNI TAYYORLOVCHI

Nursulton Shayxislamov

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti O'quv-uslubiyat departamenti o'quv ishlari bo'yicha inspektori

SOʻZ BOSHI

Fevral oyida mamlakatimiz ziyolilari uchun alohida eʼtiborga molik ikkita sana bor. Bular – 9-fevral soʻz mulkingning sultoni mir Alisher Navoiy hamda 14-fevral – shoh va shoir, buyuk sarkarda, boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Boburning tavallud ayyomlaridir.

Har yili taʼlim tizimining barcha bosqichlarida, madaniy-maʼrifiy muassasalarda ushbu qutlugʻ ikki sana oʻziga xos tarzda nishonlanib kelinadi. Biroq, bu yil birinchi sanani zarracha kamsitmagan holda ikkinchi sanaga davlat va hukumat darajasida yana bir yangi eʼtibor qaratildi – “Buyuk shoir va olim, mashhur davlat arbobi zahiriddin muhammad bobur tavalludining 540 yilligini keng nishonlash toʻgʻrisida” Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-yanvarda PQ-20-sonli qarori qabul qilindi. Buning bir nechta sabablari bor. Jumladan,

- Jonajon Vatanimiz milliy rivojlanishning yangi bosqichiga — Uchinchi Renessans davriga qadam qoʻyayotgan, hayotimizning barcha jabhalarida tub oʻzgarishlar yuz berayotgan bugungi kunda Bobur Mirzoning bebaho merosini chuqur oʻrganish va ommalashtirish bugungi kunda har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

- Buyuk ajdodimiz asarlarining milliy va umuminsoniy mohiyati, uning yosh avlod intellektual va maʼnaviy salohiyatini oshirish, farzandlarimizni shu asosda Yangi Oʻzbekiston bunyodkorlari etib tarbiyalash borasidagi ulkan oʻrni va taʼsirini keng targʻib etish zaruriyatining ortganligidir.

Buyuk sulola asoschisi, sohibdevon sohir shoir, adabiyot nazariyotchisi, islom fiqhining yetuk bilimdoni, badiiy tarjimon, yangi yozuv (“Xatti Boburiy”) kashfiyotchisi, qomusiy asar “Boburnoma” muallifi, shariatpanoh shoir, fidoyi ota va yana koʻplab ulugʻ insoniy fazilatlar egasi boʻlgan bu zot haqida dunyoning koʻplab taniqli insonlari oʻzlarining samimiyatga yoʻgʻrilgan fikrlarini aytganlar. Masalan, Hindistonning donishmand farzandi, buyuk davlat arbobi Javohirlaʼl Neru oʻzining «Hindistonning ochilishi» va «Jahon tarixiga bir nazar» asarlarida Zahiriddin Muhammad Bobur haqida samimiyatga toʻliq ushbu fikrlarni izhor etgan: «Bobur — dilbar shaxs. Uygʻonish davri hukmdorining haqiqiy namunasidir. U mard va tadbirkor odam boʻlgan. Bobur oʻta madaniyatli va jozibali insonlar orasida eng yetuk insonlardan biri edi. U mazhabparastlik kabi cheklanishdan va mutaassiblikdan yiroq edi... Bobur sanʼat va, ayniqsa, adabiyotni sevardi». Ingliz tarixchisi Eduard Holden, avvalo, Boburni mashhur Yuliy Sezar bilan qiyoslashni lozim topadi: «Bobur feʼl-atvoriga koʻra Sezarga qaraganda sevishtga arzigulikdir. Uning manglayiga yuksak fazilatli inson deb bitib qoʻyilgan». Zahiriddin Muhammad Boburning bolalik va oʻsmirlik yillari

haqida roman yozgan «Boburnoma»ning ingliz tarjimoni Uilyam Erskin Boburni Osiyo podshohlariga qiyosan shunday baholaydi: «Saxovati va mardligi, isteʼdodi, ilm-fan, sanʼatga muhabbati va ular bilan muvaffaqiyatli shugʻullanishi jihatidan Osiyodagi podshohlar orasida Boburga teng keladigan birorta podshoh topilmaydi».

Mana shunday eʼtiroflarga sazovor boʻlgan buyuk vatandoshimizning boy maʼnaviy merosini yanada kengroq targʻib qilish borasida yuqoridagi qaror koʻrsatmasi oʻlaroq, biz – ziyolilarning oldimizga bir qancha vazifalar qoʻyildi. Bobur Mirzo merosiga mansub qoʻlyozma, qadimiy kitoblar, sanʼat asarlari va boshqa madaniy boyliklarni restavratsiya qilish, ularni ishonchli darajada saqlash uchun zarur sharoit yaratish, xorijiy mamlakatlarda saqlanayotgan Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, ilmiy-ijodiy merosi hamda u yashagan davrga oid noyob qoʻlyozma asarlar va boshqa madaniy boyliklarni aniqlash, ularning nusxalarini Oʻzbekistonga olib kelish va tadqiq qilishni davom ettirish, Zahiriddin Muhammad Boburning ilmiy-ijodiy merosini, davlatchilik va sarkardalik faoliyatini keng oʻrganish maqsadida xalqaro miqyosda ilmiy izlanishlar olib borish va ularning natijalarini eʼlon qilish, yangi ilmiy, badiiy-publitsistik asarlar yaratish, Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti va faoliyatiga bagʻishlangan yuqori sifatli media mahsulotlar hamda audiovizual asarlar yaratish, ularni mahalliy va xorijiy ommaviy axborot vositalarida eʼlon qilish, Internet va ijtimoiy tarmoqlarda keng targʻib qilish kabilar shular jumlasidandir.

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti ilmiy jamoasi tomonidan tashkil etilgan bugungi tashkil etilgan xalqaro ilmiy-amaliy anjuman ham ushbu qarorda belgilangan vazifalar ijrosi yoʻlidagi bir debochadir.

Oʻylaymanki, ushbu ezgu maʼnaviy-maʼrifiy tadbirlar turkumi yangicha formatlarda mamlakatimiz va jahon madaniy ziyoli jamoasi tomonidan keng koʻlamda davom ettiriladi.

Shakarboy Janikulov

*Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti rektori,
texnika fanlari nomzodi, dotsent*

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR – BUYUK SHOH VA SHOIR

*Sulaymanova Shoxsanam Absamatovna,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Jahon tarixi kafedrasida katta oʻqituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotida va oʻzbek adabiyoti tarixida oʻziga xos mavqegini egallaganligi haqida fikrlar bildirilgan.

Аннотация: В статье выражено мнение о том, что Захириддин Мухаммад Бабур занимает особое место в общественно-политической жизни нашей страны и в истории узбекской литературы.

Abstract: The article expresses the opinion that Zahiriddin Muhammad Babur has a special place in the socio-political life of our country and in the history of Uzbek literature.

Kalit soʻzlar: mumtoz, sarkarda, hukmdor, obodonchilik, muhtasham, donishmand, mahorat.

Ключевые слова: классический, полководец, правитель, благоустройство, величественный, мудрый, мастерство.

Keywords: classic, commander, ruler, beautification, magnificent, wise, kill.

Xalqimizning abadiyatga dahldor buyuk farzandi sifatida bu yil tavalludining 540 yilligi nishonlanayotgan Zahiriddin Muhammad Bobur mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy hayoti va oʻzbek adabiyoti tarixida oʻziga xos mavqega ega. Jahon tarixida Bobur kabi shaxsiy barkamol, yuksak iqtidor va fazilatlar sohibi boʻlgan kishilar juda kam uchraydi.

Biz Bobur timsolida – buyuk shoh, mahoratli sarkarda, mumtoz shoir, nazariyotchi adabiyotshunos, fiqhshunos, tilshunos, sanʼatshunos, etnograf, hayvonot va nabotot olamining bilimdoni kabi koʻp qirrali faoliyat va ijod sohibini koʻramiz. Birgina “Boburnoma” asarining oʻzi uning yigirmadan ortiq sohalar bilimdoni ekanligini yaqqol namoyon etadi.

Bobur birinchi navbatda, shoh, Boburiylar sulolasining asoschisidir. U podshoh sifatida lashkar tortib shohlarga xos magʻlubiyatlarning achchiq alamlariyu zafarlarning ulugʻvor nashidalarini surishni koʻp marotaba oʻz boshidan kechirdi. Samarqandda Shayboniynxondan yengilgach Kobulni egallaganidan soʻng, oʻsha vaqtlarda mayda rojaliklarni birlashtirib Hindiston hukmdoriga aylandi.

Shoh Bobur Hindistonda temuriylarga xos ulugʻ bunyodkorlik ishlarini olib bordi: muhtasham qasrlar qurish va eskilarini tiklash, ariq kanallar qazish, bogʻ-rogʻlar

bunyod etish, adabiyot, ilm-fan rivojiga homiylik qilish, elni adolat bilan boshqarish singari fazilatlar keyinchalik Hindistonning buyuk farzandlari tomonidan haqli ravishda eʼtirof etildi va ijobiy baholandi. Hindistonning buyuk donishmand farzandi, davlat arbobi Javoharlal Neru oʻzining “Hindistonning kashf etilishi” va “Jahon tarixiga bir nazar” asarlarida Zahiriddin Muhammad Bobur haqida samimiyatga yoʻgʻrilgan quyidagi fikrlarni bildirgan: “Bobur dilbar shaxs. Uygʻonish davri hukmdorining haqiqiy namunasidir. U mard va tadbirkor odam boʻlgan”.

Buyuk tarixiy siymo sifatida Bobur shaxsi Yevropa va AQSH sharqshunos-tarixchi olimlari diqqat eʼtiborini oʻziga jalb etgan. Ingliz tarixchisi Eduard Holden avvalo Boburni mashhur Yuliy Sezar bilan qiyoslashni lozim topadi: “Bobur feʼlatvoriga koʻra Sezarga qaraganda sevisiga arzigulikdir. Uning manglayiga yuksak fazilatli inson deb bitib qoʻyilgan”.

Zahiriddin Muhammad Boburning oʻsmirlik yillari haqida roman yozgan “Boburnoma”ning ingliz tarjimoni Uilyam Eskin Boburni Osiyo podshohlariga qiyosan shunday baholaydi: “Saxovatli va mardligi, isteʼdodi, ilm-fan va sanʼatga muhabbati, ular bilan muvaffaqiyatli shugʻullanishi jihatdan Osiyodagi podshohlar orasida Boburga teng keladigan birorta podshoh topilmaydi”.

Bobur devon tartib bergan shoir sifatida buyuk daho shoir Alisher Navoiyning yonida turadigan mumtoz soʻz sanʼatkori, shoir va adibdir. Shuni alohida qayd etish oʻrinliki, badiiy mahorat bobida biror oʻzbek shoh va shoiri Bobur bilan bellasha olmaydi.

Oʻz yurtiga sodiqlik, vatanparvarlik Bobur shaxsida shunchalik kuchli namoyon boʻladiki, buyuk shoh Bobur endi ona yurti Andijondan yiroqlikni, garchi Hindiston taxti sohibi boʻlsa ham, qismatdagi yuz qaroligʻ, deb hisoblaydi:

Toʻleʼ yoʻqi jonimgʻa baloligʻ boʻldi,

Har ishniki ayladim xatoligʻ boʻldi.

Oʻz yerni qoʻyib, Hind sori yuzlandim,

Yo Rab, netayin ne yuz qaroligʻ boʻldi.

Hech bir shoir Vatandan yiroqlik fojeasini Boburchalik har tomonlama va taʼsirchan ifodalay olmagan boʻlsa kerak.

Bobur jozibali mumtoz gʻazallar ijodkorigina emas, u ruboiy janrida ham oʻz shaxsiy uslubini namoyish eta olgan ulkan sanʼatkordir. Oʻzbek mumtoz adabiyotining ruboiy janrida Boburning oʻrni alohidadir.

Falsafiy va tasavvufiy ruboiychilikda Umar Xayyom fors adabiyotida peshvo boʻlganidek, Bobur oʻzbek adabiyoti ruboiychiligida ikki jihatdan: ruboiylarining koʻpligi va ruboiyga hasbi hol, yaʼni tarjimayi holga doir detallarni singdirgani bilan boshqa mumtoz shoirlarimizdan ustun turadi. Shunisi eʼtiborliki, Bobur ruboiylarining mavzulari gʻoyat xilma-xil. Falsafiy, ijtimoiy-siyosiy, ahloqiy-taʼlimiy, diniy-

tafavvufiy, sevgi-muhabbat, doʻstlik totuvlik, hayotga muhabbat, joʻmardlik va tantilik, yoru-diyor, nifoq va noittifoqlik, hayotdan toʻyib ketish va dalli devonalik singari talqinlar maʼnaviy teranligiyu tabiiyligi bilan oʻquvchini mutolaaga moyil etadi.

Taʼbir joiz boʻlsa, aytish mumkinki, “Vaqoe” (“Boburnoma”) Bobur sarguzashtlarining voqeiy tarixiy lavhalaridan iborat boʻlsa, uning ruboiylari ana shu qomusiy asarga oʻziga xos ilovadir. Zotan “Boburnoma” voqealar bayoni boʻlsa, ruboiylar oʻsha voqealar ishtirokchisi Boburning his-tuygʻulari gʻalayoni ifodasidir.

Bobur fiqh sohasiga doir asar ham yozgan. Fiqh musulmonchilik farz va sunnatlari haqidagi amaliy nizom ilmi, yaʼni qonunshunoslikdir. U bir umr shariatpanoh hukmdor boʻlib yashadi, shariatga amal qildi, shaʼriy hukmlar berdi va fiqhga oid “Mubayyin” nomli asar yozdi. Ushbu kitobda muallif farzandlari bilishi zarur boʻlgan farz asoslarini (imon, namoz, roʻza, zakor, haj) oʻtash masalalarini sheʼriy usulda butun mufassalligi bilan bayon etdi.

XVI asrgacha fiqhga oid asarlarning asosan arab va fors tillarida bitilganini inobatga olsak, el ustida turgan Boburning oʻz millatdoshlari oʻzbeklar tushunadigan tilda bunday asarlar yaratgani naqadar muhim va dolzarbligini yanada aniqroq tasavvur etish mumkin.

Bobur va Boburiylar sulolasi Hindistonda buyuk davlat barpo qilish bilan bir qatorda, ushbu yurtda obodonchilik ishlarini olib borishgan va mamlakatda ilm-maʼrifatning yuksalishiga kata hissa qoʻshishgan. Shuningdek, Bobur va uning avlodlari tomonidan Toj Mahal, Shoh Akbar maqbarasi, Agra va Dehlidagi qizil qalʼalar kabi mahobatli meʼmoriy obidalar barpo etilganki, ular hozirda ham nafaqat hindistonliklarning, balki butun dunyodan tashrif buyuradigan sayyohlarning sevimli maskanlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Z. Mashrabov, S. Shokarimov. “Asrlarni boʻylagan Bobur”. T., 1992
2. S. Jalilov. “Bobur va Andijon” T., 1993
3. Q. Kenja. “Hind sorigʻa”. T., 2000
4. X. Sultonov. “Boburiynoma” T., 1997

<i>Abdurrahman Güzel, Ali Fuat Bilkan</i> BABÜRLÜ Kuzey HİNDİSTANINDA ALİ ŞİR NEVÂYÎ TESİRİ	58-64
<i>Амирова Сарвиноз Акмал кизи</i> ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВА БАБУРА	65-69
<i>Bozorova Dilnur Ravub qizi</i> JA'HON ADABIYOTI, ILM-FANI VA DAVLATCHILIGI TARIXIDA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR SIYMOSI	70-72
<i>Gayipov Saidbek Xayrulla o'g'li</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING HINDISTON TARIXIDA TUTGAN O'RNI	73-75
<i>Gayubova Komila Anvarovna, Yulanova Nargiza Davlatovna</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR IJODINING XORIJDA O'RGANILISHI	76-80
<i>Izbasarova Guljayna Baxtibay qizi</i> JA'HON ADABIYOTI, ILM-FANI VA DAVLATCHILIGI TARIXIDA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR SIYMOSI	81-83
<i>Sh.B.Jumayeva</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR BUNYOD ETGAN ZIYORATGOH TARIXI	84-86
<i>Mo'ydinov Qodirjon Abdurasulovich</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING HARBIY VATANPARVARLIK NUTQI	87-89
<i>Sharipov Sardorbek Baxrom o'g'li, Samandarov Abbos Qodir o'g'li</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR VA BOBURIYLARNING MEROSI	90-93
<i>Sulaymanova Shoxsanam Absamatovna</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR – BUYUK SHOH VA SHOIR	94-96
<i>Toshtemirova Mahliyo Farhodovna</i> BOBURIYLAR SULOLASINING DAVLAT BOSHQARUV SIYOSATI	97-99
<i>Khaydarova A., Shukurova F.Kh.</i> BABUR'S HERITAGE AND HIS ROLE IN THE FORMATION OF NATIONAL CULTURE	100-102
<i>Zuhriddin Turkmanov</i> JA'HON ILM-FANI VA DAVLATCHILIGI TARIXIDA BOBUR SALTANATI SIYMOSI	103-105
<i>Миралиева Диана Нұрмуханқызы, Жандос Абдазимович Байзаков</i> КӨРНЕКТІ МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАКЕРІ, ҒАЖАЙЫП ЖЫРЛАР ЖАЗЫП ҚАЛДЫРҒАН, ЛИРИК АҚЫН-ЗАХРИДДИН МУХАММЕД БАБЫР	106-108
<i>Усербай Байқабылов, Бақбергеннова Роза Қожабаевна</i> ҒҰЛАМА-ҒАЛЫМ, АТАҚТЫ ТАРИХШЫ ЗАХИРИДДИН МУХАММЕД БАБЫР	109-114